

PAŽYMA APIE LIETUVOS RESPUBLIKOS VALSTYBINIO SOCIALINIO DRAUDIMO ĮSTATYMO STEBĖSENĄ

Teisės akto pavadinimas. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas (Žin., 1991, Nr. 17-447; 2004, Nr. 171-6295).

Reguliavimo sritis. Valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4, 5, 7, 8, 9 straipsnių nuostatos, reglamentuojančios savarankiškai dirbančių asmenų socialinio draudimo įmokų mokėjimo būdus ir tvarką.

Prieš priimant teisės aktą siekti tikslai. 2008-2009 metais Valstybinio socialinio draudimo įstatymo nuostatos dėl savarankiškai dirbančių asmenų buvo keistos tris kartus – 2008 m. gruodžio 19 d. (įst. Nr. XI-93), 2009 m. vasario 17 d. (įst. Nr. XI-170) ir 2009 m. liepos 22 d. (įst. Nr. XI-389).

2008 m. gruodžio 19 d. įstatymas buvo parengtas, numatant pasiekti Penkioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos Krizės įveikimo plane numatytą tikslą subalansuoti pinigų srautus ir į socialinio draudimo sistemą įtraukti šiuo metu visai arba tik dalinai įtrauktus asmenis – autorinius atlyginimus gaunančius asmenis bei savarankiškai dirbančius asmenis, tame tarpe ir ūkininkus, sportininkus, atlikėjus. Buvo siūloma numatyti, kad 2009 ir 2010 metais minėtieji asmenys mokėtų sumažintą, o nuo 2011 metų – visą socialinio draudimo įmokų tarifą. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra pasisakęs, kad Konstitucijos 52 straipsnyje įtvirtinta nuostata „Valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais“ suponuoja įstatymų leidėjų pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų lėšų, būtinų šioms išmokoms mokėti, sukaukimą. Tuo tarpu gana didelė dalis asmenų Lietuvoje, gaunančių kitokias nei su darbo santykiais ar valstybės tarnyba susijusias pajamas, visai nedalyvauja arba dalyvauja tik iš dalies solidarumo principu paremtoje socialinio draudimo sistemoje, taip neužtikrindami ne tik pakankamų pajamų sukaukimo jų tėvų ir senelių pensijoms mokėti, bet ir patys neįgyja socialinio draudimo garantijų. Tai visų pirma asmenys, gaunantys autorinius atlyginimus, ūkininkai, sportininkai bei kiti savarankiškai dirbantys asmenys, individualių įmonių savininkai, mokantys įmokas tik bazinei pensijai.

2008 metų pabaigoje buvo vis daugiau ir pačių savarankiškai dirbančių asmenų prašymų nustatyti jiems priimtina socialinio draudimo sistemą. Labiausia buvo pageidaujama gauti pensinę apsaugą ir motinystės išmokas, todėl projektu pasiūlyta nustatyti, kad šios asmenų grupės būtų draudžiamos visai pensijai (senatvės, netekto darbingumo ir našlių/našlaičių) ir motinystės, tėvystės bei motinystės/tėvystės pašalpoms. Siekiant palengvinti naujų apdraustųjų asmenų įsiliejimą į valstybinį socialinį draudimą, numatyta, kad 2009 ir 2010 metais valstybinio socialinio draudimo įmokos jiems didės palaipsniui, kol 2011 m. pasieks galutinį dydį.

2009 m. vasario 17 d. įstatymas buvo parengtas, siekiant tinkamai įgyvendinti Penkioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos nuostatas dėl asmenų įtraukimo į socialinio draudimo sistemą. Siekiant palengvinti savarankiškai dirbančių asmenų įsiliejimą į valstybinio socialinio draudimo sistemą, numatyta, kad 2009 ir 2010 metais valstybinio socialinio draudimo įmokos jiems didės palaipsniui, kol 2011 metais pasieks galutinį dydį; taip pat pereinamuoju laikotarpiu pasiūlyta nustatyti maksimalią pajamų (pelno) sumą, nuo kurios skaičiuojamos socialinio draudimo įmokos.

Iki šio įstatymo pakeitimo individualių įmonių savininkai, tikrųjų ir komanditinių ūkinių bendrijų nariai bei individualia veikla užsiimantys asmenys socialinio draudimo įmokas privalėjo mokėti nuo visų pomokestinių pajamų ar pelno. Pagal siūlomas įstatymo projekto nuostatas individualių įmonių savininkai apie trečdalį socialinio draudimo įmokų 2009 metais ir apie du trečdalius 2010 metais turėtų mokėti nuo pomokestinio pelno, neviršijančio 6 einamųjų metų draudžiamųjų pajamų dydžio sumos. Nuo 2011 metų siūloma nustatyti iki šio pakeitimo galiojusią tvarką. Individualią veiklą vykdančioms asmenims bei tikrųjų ir komanditinių bendrijų

ūkinių bendrijų nariams siūloma nustatyti tokią pat tvarką, tik nuo apmokestintų pajamų. Priėmus įstatymo pakeitimus, buvo prognozuojamas savarankiškai dirbančių asmenų nepasitenkinimas 2011 metais dėl padidėjusios mokesstinės naštos.

2009 m. liepos 22 d. priimtas įstatymas buvo parengtas vykdant Ministro Pirmininko pavedimą pateikti pasiūlymus dėl mokesčių smulkiam ir vidutiniam verslui peržiūrėjimo. Įstatymo projekto tikslas – patikslinti individualių įmonių savininkų ir ūkinių bendrijų tikrųjų narių, individualią veiklą vykdančių asmenų, bei asmenų, gaunančių sporto, atlikėjų veiklos pajamas bei pajamas pagal autorines sutartis iš su jais darbo santykiais ar jų esmę atitinkančiais santykiais nesusijusių asmenų valstybinio socialinio draudimo įmokų bazę, jų apskaičiavimo ir mokėjimo tvarką, taip palengvinant jiems tenkančią minėtų įmokų našta. Projekte buvo siūloma nustatyti, kad:

- individualios įmonės savininko bei ūkinės bendrijos tikrojo nario valstybinio socialinio draudimo įmokos skaičiuojamos nuo individualios įmonės ar ūkinės bendrijos deklaruotos ir su atitinkamomis institucijomis (Valstybinio socialinio draudimo fondo teritoriniu skyriumi bei teritorine valstybine mokesčių inspekcija) suderintos sumos, kuri kalendoriniais metais periodiškai išsiimama įmonės savininko ar bendrijos tikrojo nario asmeniniams poreikiams ir kuri per kalendorinį mėnesį yra ne mažesnė kaip minimalioji mėnesinė alga (ši nuostata netaikoma įmonėms ar bendrijoms, kurios veiklos laikinai nevykdo ir apie tai yra informavusios mokesčių administratorių);

- individualia veikla besiverčiančių asmenų valstybinio socialinio draudimo įmokos skaičiuojamos nuo 50 proc. jų gautų individualios veiklos apmokestinamųjų pajamų, iš kurių neatimtos privalomojo sveikatos draudimo ir valstybinio socialinio draudimo įmokos.

Projekte taip pat buvo siūloma visiems minėtiems asmenims nustatyti maksimalią sumą („lubas“), nuo kurios turėtų būti mokamos valstybinio socialinio draudimo įmokos, – ji būtų lygi 48 Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintų einamųjų metų draudžiamųjų pajamų dydžių sumai.

Taip pat projekte pasiūlyta individualią veiklą vykdančioms asmenims nustatyti teisę skaičiuoti ir kas ketvirtį mokėti avansines valstybinio socialinio draudimo įmokas. Priėmus įstatymą, neigiamų pasekmių numatoma nebuvo. Buvo tikimasi, kad priimtas įstatymas palengvins smulkaus ir vidutinio verslo veiklos sąlygas, sumažindamas tokiam verslui tenkančią mokesstinę našta. Projektą rengė Finansų ministerija.

Priėmus teisės aktą pasiekti tikslai. Priėmus Valstybinio socialinio draudimo įstatymo pataisas dėl savarankiškai dirbančių asmenų, įsigaliojo šios nuostatos:

- už 2008 metus savarankiškai dirbančių asmenų valstybinio socialinio draudimo įmokos apskaičiuojamos ir mokamos iki 2009 m. sausio 1 d. galiojusių Valstybinio socialinio draudimo įstatymo nuostatų nustatyta tvarka;

- valstybinio socialinio draudimo įmokų tarifas už ūkininkus ir jų partnerius, kurių žemės ūkio valdos, įregistruotos Lietuvos Respublikos žemės ūkio ir kaimo verslo registre, ekonominis dydis pagal valstybės įmonės Žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centro atliktus skaičiavimus už praėjusių metų mokestinį laikotarpį nuo sausio 1 d. iki gruodžio 31 d. yra lygus 4 europinio dydžio vienetams arba didesnis, ir už kitus savarankiškai dirbančius asmenis 2009 metais sudaro Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2009 metų rodiklių patvirtinimo įstatyme numatytą dalį nuo viso dydžio savarankiškai dirbančio asmens pensijų socialinio draudimo bei ligos ir motinystės socialinio draudimo, kai draudžiama motinystės, tėvystės, motinystės (tėvystės) pašalpomis gauti, įmokų tarifų bendros sumos;

- už 2009 metus individualių įmonių savininkų, ūkinių bendrijų tikrųjų narių ir asmenų, kurie verčiasi individualia veikla, kaip ji apibrėžta Gyventojų pajamų mokesčio įstatyme, išskyrus ūkininkus ir jų partnerius, socialinio draudimo įmokos apskaičiuojamos ir mokamos nuo Valstybinio socialinio draudimo įstatymo 7 straipsnio 2 dalyje nurodytų šių asmenų gautų pajamų metinės sumos, neviršijančios keturių Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintų einamųjų metų draudžiamųjų pajamų dydžių sumos per mėnesį;

- ūkininkų ir jų partnerių socialinio draudimo įmokų tarifas 2010 metais didinamas dvigubai, negu buvo numatyta 2009 metams, o nuo 2011 m. sausio 1 d. socialinio draudimo įmokos mokamos pagal bendrąjį tarifą, nustatytą Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto rodiklių patvirtinimo įstatyme;

- nuo 2010 m. sausio 1 d. individualių įmonių savininkai ir ūkinių bendrijų tikrieji nariai socialinio draudimo įmokas privalo mokėti nuo asmeniniams poreikiams išimamų sumų. Socialinio draudimo įmokos privalo būti mokamos nuo ne mažesnės kaip minimali mėnesinė alga sumos per mėnesį.

- nuo 2010 m. sausio 1 d. individualia veikla užsiimantys asmenys socialinio draudimo įmokas moka nuo 50 proc. apmokestinamų pajamų.

Neigiamos pasekmės (jeigu tokių buvo). 2010 metais įsigaliojus naujai individualių įmonių savininkų ir ūkinių bendrijų tikrųjų narių socialinio draudimo įmokų mokėjimo tvarkai, kilo tam tikra sumaištis ir nepasitenkinimas. Individualių įmonių savininkai ir ūkinių bendrijų tikrieji nariai socialinio draudimo įmokas privalo mokėti kas mėnesį nuo savo reikmėms išsiimamų sumų, kurios negali būti mažesnės negu minimali mėnesinė alga (800 Lt). Socialinio draudimo įmokų galima nemokėti tik tuo atveju, jei individuali įmonė deklaruoja mokesčių inspekcijai savo veiklos nevykdymą.

Tokia socialinio draudimo įmokų mokėjimo tvarka tinka pelningai dirbančioms įmonėms, tačiau piktna individualių įmonių savininkus, kurie nėra įregistravę mokesčių inspekcijoje įmonės veiklos nevykdymo ir kurie:

- negali išsiimti lėšų savo reikmėms, nes iš įmonės veiklos negauna jokių pajamų;
- turi samdomų darbuotojų ir negali deklaruoti veiklos nevykdymo;
- dirba sezoninio pobūdžio darbus;
- iš įmonės veiklos gauna mažas pajamas (mažesnes negu 300 Lt pajamas), o „Sodrai“ ir sveikatos draudimui įmokos nuo minimalios mėnesio algos sudaro 300 Lt (sveikatos draudimui 72 Lt; socialiniam draudimui – 228 Lt);
- gauna socialinio draudimo pensiją.

Esant būtinybei - pasiūlymai dėl teisės akto tobulinimo arba išvada, kad tokios būtinybės nėra. 2010 m. vasario pabaigoje Vyriausybė pateikė Seimui svarstyti Valstybinio socialinio draudimo įstatymo kai kurių straipsnių pakeitimus, kuriais siūloma nustatyti individualių įmonių savininkams bei ūkinių bendrijų tikriesiems nariams iki 2012 metų sausio 1 d. galimybę patiems apsispręsti dėl socialinio draudimo įmokų tik pensijų draudimui mokėjimo, paliekat prievolę draustis sveikatos draudimu.

Pažymėtina, kad šių santykių reguliavimas dabar įtvirtintas Valstybinio socialinio draudimo įstatymo 2, 4, 7 ir 9 straipsnių pakeitimo įstatyme (Žin., 2010, Nr. 76-3867).

Pažymoje taip pat turi būti įvertinamos ir aptariamoms suinteresuotų asmenų pateiktos pastabos ir pasiūlymai. Stebėsenos išvadoms pateikti laikotarpiu suinteresuoti asmenys pastabų nepateikė, tačiau Seime svarstant Vyriausybės pateiktus Valstybinio socialinio draudimo įstatymo pakeitimus, smulkaus ir vidutinio verslo atstovai išreiškė nuogastavimus dėl nuolat kintančios apmokestinimo tvarkos. Minėtieji atstovai siūlė grąžinti 2009 m. mokestiniais metais galiojusią tvarką, kuri tenkintų ir individualių įmonių savininkus, be to, mokesčiai pasiektų „Sodros“ sistemą panašia apimtimi, kaip 2009 metais; taip pat jie siūlė sudaryti darbo grupę iš Lietuvos Respublikos Seimo narių, Ūkio, Finansų, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijų atstovų, „Sodros“, Lietuvos smulkiojo ir vidutinio verslo tarybos narių ir sukurti tokią visų verslo formų apmokestinimo bei rėmimo sistemą, kuri skatintų žmones užsiimti verslu pasirinkus jiems labiausiai tinkančią formą, o ne bėgioti iš vienos verslo formos į kitą. Seimo Ekonomikos komitetas 2010 m. balandžio 7 d. išvadoje dėl įstatymo projekto svarstymo Nr. 108-P-11 pasiūlė Seimui priimti tokį protokolinį nutarimą:

„Pasiūlyti Vyriausybei:

kompleksiškai peržiūrėti individualių įmonių savininkams, ūkinių bendrijų tikriesiems nariams ir visiems kitiems savarankiškai dirbantiems asmenims nustatytas valstybinio socialinio draudimo ir privalomojo sveikatos draudimo įmokas ir jų bazes, siekiant kad apmokestinimo (ir atitinkamų socialinių garantijų užtikrinimo) nuostatos būtų plačiai aptartos su suinteresuotais (skirtingas veiklos formas praktikuojančiais) asmenimis ir taptų aiškios, galimai stabilios bei ateityje nebereikalautų dažno įstatymų keitimo, liečiančio vieną ar kitą savarankiškai dirbančių asmenų grupę.“

Papildomai pažymėtina, kad pasiūlymus ir nepasitenkinimą nuo 2010 m. sausio 1 d. galiojančia socialinio draudimo įmokų mokėjimo tvarka savarankiškai dirbantiems asmenims teikia smulkiosios įmonės bei taip vadinamos Individualių įmonių grupės atstovai.